

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Osmanlı Bürokrasisinde Arzuhâllerin Değerlendirilme Usullerine Bir Örnek:
Manastır Kazası Âşar Tevzi'ine Yapılan İtirazlar ve Vilâyet Merkezine
Yansımaları

An Example of the Evaluation Methods of Petitions in the Ottoman Bureaucracy:
Objections to the Distribution of Tithes in the Manastır District and Their
Reflections in the Provincial Center

Kemalettin KOÇ

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
kkoc@ksu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-6632-9501

Öz: Osmanlı padişahları, haksızlık karşısında adaletin tecellisine büyük önem vermişlerdir. Bu maksatla ciddi gayretler sarf edip gereken tedbirleri almışlar, şikâyet hakkını bütün reayaya tanımışlardır. Dahası, devletin süregelen sosyal ve idarî hayatında haksızlığa uğrayan veya uğradığını düşünen reaya ve askerî sınıfın ilgili kurumlara arzuhâller vererek hakkını aramasını teşvik etmişlerdir. Bu çalışmada şikâyet hakkı olarak verilen arzuhâllerin Osmanlı bürokrasisinde değerlendirme usulleri, Manastır Kazası âşar tevzi'ine yapılan itirazlar bağlamında incelemeye tabi tutulmuştur. Verilen arzuhâllerdeki itiraz konularının çeşitlilik arz etmiştir. Her köy için ortak veya farklı konuları içeren şikâyet, itiraz ve talepler yer almıştır. Bu yüzden arzuhâllerde belirtilen talepler, her köy için ayrı ayrı ele alınmıştır. Yapılan itiraz ve talepler, kurulan komisyonda tetkik edilmiştir. Komisyonun tetkikatının neticeleri Vilâyet İdare Meclisi'ne gönderilmiştir. Meclis de bu bilgiler ışığında bir karara varmıştır. Vilâyet İdare Meclisi'nin, kararları verirken kamu ve ahali hakkının korunmasına azami derecede riayet ettiği, ciddiyet ve titizlikle çalıştığı müşahade edilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı bürokrasisinin, devleti adalet kapısı olarak görüp onun şefkat ve merhametine sığınarak adalet dağıtmasını bekleyenler karşısındaki, çalışma, gayret ve kararlılığı önemlidir. Doğru karar verebilmek için arzuhâllerin kabulünden, konunun tetkik ve tahkikatında neye ve nerelere dikkat edip hangi kayıt ve kişilere müracaat ettiği bizzat görülmüştür. Ayrıca arzuhâl tetkiklerinin köy köy ayrıntılı olarak verilmesi, Osmanlı bürokrasisinde arzuhâllerin değerlendirilme usullerine bir örnek teşkil etmiştir. Bunun yanında arazi çeşidi, ürünleri, reaya sınıfları gibi çeşitli konularda bölgenin sosyoekonomik yapısı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı bürokrasisi, Osmanlı adaleti, şikâyet hakkı, manastır vilâyeti, âşar tevzi'i.

Abstract: The Ottoman sultans gave great importance to the manifestation of justice in the face of injustice. To this end, they made serious efforts and took the necessary measures, and granted the right to complain to all subjects. Moreover, they encouraged subjects and military class who were subjected to or thought to be subjected to injustice in the ongoing social and administrative life of the state to seek their rights by submitting petitions to the relevant institutions. In this study, the evaluation methods of petitions given as a right to complain in the Ottoman bureaucracy were examined in the context of objections made to the tithes distribution of the Manastır District. The objection subjects in the submitted petitions varied. There were complaints, objections and demands that included common or different subjects for each village. Therefore, the demands

Geliş Tarihi:31.01.2024

Kabul Tarihi:26.08.2024

Yayın Tarihi:31.08.2024

Atıf: Koç, K. (2024). Osmanlı bürokrasisinde arzuhâllerin değerlendirilme usullerine bir örnek: manastır kazası âşar tevzi'ine yapılan itirazlar ve vilâyet merkezine yansımaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 859–876. Doi: 10.33437/ksusbd.1429396

stated in the petitions were handled separately for each village. The objections and demands made were examined in the established commission. The results of the commission's investigation were sent to the Provincial Administrative Council. The Council reached a decision in light of this information. It was observed that the Provincial Administrative Council paid utmost attention to the protection of public and public rights while making decisions, and worked with seriousness and meticulousness. Therefore, the work, effort and determination of the Ottoman bureaucracy against those who saw the state as the gate of justice and expected it to distribute justice by taking refuge in its compassion and mercy are important. In order to make the right decision, it was seen firsthand what and where to pay attention to and which records and persons to apply to during the acceptance of petitions and the investigation and inquiry of the issue. In addition, the detailed submission of petition investigations village by village constituted an example of the methods of evaluating petitions in the Ottoman bureaucracy. In addition, it provided us with information about the socio-economic structure of the region on various issues such as land type, products and subjects' classes.

Keywords: Ottoman bureaucracy, Ottoman justice, right of complaint, manastır province, distribution of tithe.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti adalet anlayışı ve müesseseleriyle tarihteki en teşkilatlı devletlerden biri sayılmaktadır. Kurumsal yapısıyla üç kıtaya yayılmış birçok milleti bünyesine almış, onların aralarında bir sıkıntı olmaması için ince bir siyaset takip ederek onları idare etmiş, adalet dağıtmıştır. Bütün bu yapı içerisinde, Müslim ve gayrimüslim ahali arasında haksızlığa uğradığını düşünenler, rahatça hakkını arama gayreti içerisine girmiştir. Devlet bu mekanizmayı sürekli açık tutmuştur. İşler halde tutulan bu mekanizma reaya ve askerî sınıf tarafından yaygın olarak kullanılmıştır.

Açık tutulan adalet mekanizması sayesinde, haksızlığa uğradığını düşünen reaya ve askerî sınıf, şikâyetlerini ve hak arama mücadelelerini arzuhâl vermek suretiyle gerçekleştirmiştir. Herkes uğradığı haksızlığın giderilmesi için ilgili kurumlara arzuhâl verebilmiştir. Günümüzde daha çok dilekçe olarak isimlendirilen arzuhâller, kişisel verildiği gibi topluca da verilebilmiştir. Hak arama şahsi ise, arzuhâl kişisel verilmiş, toplu bir haksızlığa uğrama söz konusu ise toplu olarak sunulmuştur. Arzuhâller, merkez ve taşra idarî teşkilatındaki kurum ve kuruluşlara verilmiştir. Verilen arzuhâller titizlikle incelenerek kamu ve ahali hakları muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Verilen bu arzuhâller, devlet kurumlarına bağlı arşivlerin oluşması neticesini doğurmuştur.

Osmanlı bürokrasisinde arzuhâllerin değerlendirilme usulleri, Manastır kazasına bağlı bazı köylerin âşar tevzi'ine yapılan itirazları bağlamındaki şikâyet hakları incelemeye tabi tutulacaktır. Bu bağlamda, devletin taşra teşkilatına verilen arzuhâllerin çözüm arama süreci mercek altına alınacaktır. Ayrıca arzuhâller ayrıntılı olarak incelenerek arzuhâllerdeki şikâyet konuları, köy isimleri, ahali sınıfları, şahıs isimleri, arazi çeşitleri, arazi sınıfları, yetiştirilen ürünler, bazı memuriyet isimleri, tutulan defterler gibi birçok konuda bilgiler elde etmek de mümkün olacaktır.

“Osmanlı dönemi kayıtlarında köy yerine genellikle iskân edilen yer anlamında karye” adı kullanılmıştır (Baykara, 2000: 35). Çalışmadaki arzuhâl sahiplerinin arazilerinin yer aldığı yerleşim yerleri de karye olarak kaydedilmiştir. Bu bağlamda, başlıklarda ve metinde yerleşim yerinin adı belirtilirken, belgeye sadık kalınarak, “karye” kelimesi tercih edilmiştir.

Çalışma esnasında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği) Manastır evrakı arasında bulunan belgeler tespit edilmiştir. Bu belge ve bilgiler ışığında konu araştırılmıştır. Araştırma konusu, ilgili diğer kaynaklardaki bilgilerle desteklenmiştir.

Arzuhâllerdeki iddia ve talepler ile bu çerçevede devletin icra ettiği tetkikat ayrıntılı olarak verilmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin adalet sisteminin işleyişini, adil olma, adaleti tesis etme yönündeki gayret, kararlılık, niyet ve çalışmalarını görmek ve ortaya koymak bakımından önemlidir. Dolayısıyla bu çalışmada, Osmanlı bürokrasisinde arzuhâllerin değerlendirilme usullerinin bir örneğini görmek mümkün olacaktır.

OSMANLI DEVLET SİSTEMİNDE ŞİKÂYET HAKKI

Ortadoğu devlet ve hükümet sistemi adalet kavramına dayandırılır (İnalcık, 1988: 33). Adalet, Kâmûs-ı Türkî’de *hakki yerine getirme, herkesin hakkına tamamıyla uyma, eşitlik, doğruluk, hakka ve adalete uygun davranış* (Şemseddin Sami, 1317: 929); Türk Dil Kurumu’nun genel Türkçe sözlüğünde, “*hakka ve hukuka uygunluk, hakki gözetme; yasalara sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması*” (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kavram, halkın şikâyetlerini direkt olarak hükümdara sunulabilmesi ve onun emri ile hakka ve adalete uygun olmayan tavır, davranış ve uygulamalar gibi haksızlıkların ortadan kaldırılarak hakların karşılıklı olarak korunması olarak da tanımlanabilir. Divan-ı Hümayun’un ana görevi budur. Buraya yapılan kişisel ve toplu başvuruların doğrudan doğruya sultana yapıldığı kabul edilmiştir. Hükümdarın Cuma namazı, av, sefer gidişi ve dönüşü gibi çeşitli vesilelerle halktan aracısız şikâyet topladığı da olmuştur. Böylece, Osmanlı Devleti’nde bir takım müesseseler ve onlara bağlı arşivler oluşmuştur (İnalcık, 1988: 33).

Osmanlı Devleti’nde şikâyet hakkı, en doğal bir hak olarak yaygın biçimde kullanılmıştır. Bu hak arzuhâller şeklinde tezahür etmiştir. Diyanet İslam Ansiklopedisinde “*bir istek ve şikâyetin üst makama duyurulması, bunun için sunulan yazı, dilekçe*” olarak tanımlanan arzuhâl, Osmanlılarda bir haksızlıktan şikâyet, bir görev veya ücretin talep edilmesi, bir hatanın düzeltilmesi gibi durumlarda hazırlanmıştır (İpşirli, 1991: 447). Şahsi veya topluca imza edilerek de sunulmuştur. Çok imzalı arzuhâllere *mahzar* adı verilmiştir (İpşirli, 2003: 398). Padişah’tan başlamak üzere taşradaki idareci ve yetkili her seviyedeki makamlara kadar verilmiştir. Yani Osmanlı Devleti merkez teşkilatının yetkili makamlarına arzuhâl sunulduğu gibi taşrada eyalet divanına da sunulabilirdi. Taşrada arzuhâlleri kabul edip değerlendirmek en yetkili idarî kuruluş olan idare meclislerinin belli başlı görevleri arasında yer almıştır (İpşirli, 1991: 447).

Tanzimat’tan sonra, eyalet valilerinin sorumluluklarına ortak olmak üzere kurulan “idare meclisleri” (İnalcık, 1995: 550) ¹ daha sonra 22 Ocak 1871 tarihli “İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyât Nizâmnamesi” hükümlerine tâbi oldu. Bu nizamname hükümlerine bağlı olan vilâyet idare meclisleri, valinin başkanlığında toplanırdı (Mardin, 1988: 365). Meclisin diğer üyeleri müfettiş-i hükkâm-ı şer’iyye, defterdar, mektubcu (resmi dairelerin yazı işlerini yürüten görevli), hariciye müdürü ve ahali arasından seçilmiş ikisi Müslim, ikisi gayrimüslim kimselerdi. Ayrıca deavî memurları, merkez vilâyette bulunan müftü, hâkim, gayrimüslim milletlerin ruhani liderleri meclise katılıyordu. İdare meclisi mülkiye, maliye, hariciye, nafia ve ziraate dair konuları müzakere ile vazifeliydi (Düstur, 1289: 610, 623). Vilâyet İdare Meclisi’nde ahaliden dört kişinin üye olarak talep edilmesi; bölgeden seçilen bu kişilerin bölgeyi ve ahaliyi iyi tanımaları dolayısıyla, idarecilerin doğru karar almalarını ve işlerini kolayca yürüterek olan ve olası meselelere sıkıntı yaşamadan çözüm bulmalarını sağlamak olmalıdır. Böylece ahali yönetime dolaylı da olsa dâhil olmuş olmaktadır.

Daimi surette toplanan Meclis-i İdare-i Vilâyet’in görevleri arasında, kanuna uygun olarak öşür ve diğer vergi gelirlerinin kiraya verilmesi ve ihalesini inceleme ve müzakere vardı. Vilâyete bağlı her köyün muhtarı ve ihtiyar meclisi bulunurdu. Köylerin idaresini yürüten muhtarın vazifelerinden birisi sorumluluk alanında bulunan boşalmış ve saklanan veya resmi kayıtlara geçirilmeyen araziye nahiyeye bildirmektir. Köylerdeki İhtiyar Meclisleri’nin görevleri arasında ise köyün ziraat ve ticaretini kolaylaştırmak için gereken tedbirleri almak bulunmaktaydı. Ayrıca köye mahsus olan her türlü tekâlifin tevzi’ine karar vererek icrasına nezaret etmekte. Bunun yanında tarıma uygun boş arazilerle ilgili bilgileri, muhtarlar vasıtasıyla Nahiyeye müdürüne haber vermektir. Yine görevini kötüye kullanan muhtarları, Nahiyeye müdürü vasıtasıyla kaza kaymakamına ihbar etmekte (Düstur, 1289: 638- 639, 641, 648).²

Osmanlı Devleti’nde Müslim ve gayrimüslim herkese hakkını arama imkânı tanındığından reaya, askerî sınıftan yahut bir kazada halkın belirli bir kısmı, bunun yanında halktan bir şahıs da kendi başına arzuhâl verebilmiştir (İnalcık, 1988: 35). Arzuhâli, reaya ve askerî sınıftan herkes bir devlet

¹ İdare meclisleri için ayrıca bk. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Yerel Yönetim Metinleri (III): Tuna Vilâyet Nizamnamesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (2), Mart 1996, 67-81.

² 1871 tarihli Vilâyet Nizamnamesi için bk. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Yerel Yönetim Metinleri (VI): 1871 Vilâyet Nizamnamesi ve Getirdikleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (5), Eylül 1996, 89-103; Mehmet Seyitdanlıoğlu, Yerel Yönetim Metinleri (VII): 1871 Vilâyet Nizamnamesi ve Getirdikleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (6), Kasım 1996, 89-99.

daireesine, Divan-ı Hümayun'a hatta padişaha verebilirdi. Herkesin özel konularda üst makamlara sundukları dilekçeler olan arzuhâllerin, hemen sürekli olarak eski kayıtlara başvurularak önce durum tespiti yapılır ve nihayetinde cevapları verilir (Kütükoğlu, 1998: 307, 324).

Arzuhâlde şikâyet konusu, ilgili veya ilgililerin kesinlikle bir zararını veya uğranılan bir haksızlığı gidermek için olmalıdır (İnalçık, 1988: 35). Rumeli'nin bir unsuru olan Manastır vilâyetinde de ahali yaygın olarak hak arama girişiminde bulunarak ilgili makamlara arzuhâllerini sunmuşlardır.

1904 YILI ÂŞAR TEVZİ'İ

Osmanlı Devleti'nde bir sancağa düşen masraf, o sancağa ait kazaların ve nahiyelerin mahalleleri ile köylerine tevzi' edilir ve toplanır (Özkaya, 1981: 135). Tevzi' kelimesi *dağıtma*, *herkese hissesini verme*, *taksim*, *ayrı ayrı teslim* (Şemseddin Sami, 1317: 450), *paylaştırma* (<https://sozluk.gov.tr>), *ait olduğu yerlere verme*, *dağıtım*, *herkese payını verme*, *taksim etme* (Lugatim.com) anlamlarını içermektedir. *Vergi dağıtım çizelgeleri* veya *vergi dağıtım defterleri* adıyla da isimlendirilen Tevzi' Defteri de (Çadırcı, 1991: 74, 88) *eyâletlerin mahallî masrafları için toplanacak vergilerin yazıldığı devletçe tasdikli defter* (Lugatim.com.) olarak tanımlanmaktadır. Bununla beraber, yapılan bazı yayınlarda Tevzi' Defterlerinin ortaya çıkış nedenleri ve hangi amaçla düzenlendiği ile ilgili genel bir görüş birliği bulunmadığı belirtilmektedir (Akkuş, 2017: 33).¹ Tevzi' Defterlerindeki bilgiler şer'îye sicillerine kaydedilmiştir (Çadırcı, 1991: 148-149, 164-167; Akkuş, 2017: 33). Ayrıca 1864 tarihli Tuna Vilâyet Nizamnamesi'nde, İhtiyar Meclisleri ait oldukları ahali sınıfının vergi hisselerinin usulüne uygun olarak tevzi'ine nezaret etmekle görevlendirilmişti (Seyitdanlıoğlu, 1996 Mart: 78). Bunun yanında 1871 tarihli İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyât Nizâm-nâmesi²ne göre vilayetlerdeki Meclis-i Umûmi, vilâyetin yıllık vergilerinin Tevzi' Defterlerini kontrol etmekle yükümlü kılınmıştı (Düstur, 1289: 639).

İncelediğimiz arzuhâllere göre ise Manastır'a bağlı köylerdeki âşarın tevzi' işlemi tevzi' memurları tarafından yürütülmüştür. Dolayısıyla bu defter çeşidi, devletin bir vergi kalemi olan öşür vergisinin arazi veya hasılat üzerine dağıtımının da yazıldığı bir defter türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir köyün son beş yıldaki âşar hasılatının ortalamasının alınması şeklinde tanımlanan tahmis-i âşar yöntemiyle (Coşar, 1996: 21), 1904'de Manastır kazasının otuz köyünde tevzi' edilen öşür bedeli (BOA, TFR.I.MN. 61/6013: lef 2), arazinin ziraat kabiliyeti derecesine göre belirlenmişti (Faik Nüzhet, 1 Kânunuevvel 1325: 437). Arazinin ziraat yapılabilme gücü, tarıma uygunluğu, verimi, sulanabilirliği gibi unsurlar önem arz etmiştir. Belirlenen usullerle önce âşar memurları tarafından tevzi' muameleti icra edilmiş, sonrasında defteri tanzim edilmiştir. Tevzi' muameleti icra ve defteri tanzim edildikten sonra herkesin ödemesi gereken öşür miktarı ortaya çıkmıştır.

ÂŞAR TEVZİ'İNE YAPILAN İTİRAZLAR

Arazi sahiplerinden bir kısım vergi yükümlüsü, âşar tevzi'i sonrasında ortaya çıkan öşür miktarından memnun olmamıştır. Kendilerini memnuniyetsizliğe iten sebepler karşısında şikâyet hakkını kullanma yoluna gitme kararı almışlardır. Bu maksatla ilgili kurumlara tevzi' esnasında görülen ve sonrasında ortaya çıkan olumsuz durumların düzeltilmesini içeren arzuhâller vermişlerdir. Devlet görevlileri ahalinin adalet arama düşüncesi çerçevesinde verdiği arzuhâlleri toplamıştır. Toplanan itirazlar numaralandırılarak köy köy kayıt altına alınmıştır. Kayıt defterinde, arzuhâlin tarihi, sahibi ve ikamet yeri, arazinin bulunduğu karye, hulasası, komisyonun tetkiki, Vilâyet İdare Meclisi'nin kararı ve konu hakkında düşünceler gibi açıklayıcı kısımlar yer almıştır. Düşünceler kısmına çoğunlukla, kararı ortak olan arzuhâllere gönderme yapılmıştır. Arzuhâllerin çoğunluğu tarihine göre köy köy tasnif edilerek kaydedilmiştir.

Şahsî arzuhâller olduğu gibi arzuhâl veren kişinin "rûfekası" ve "refiki" adıyla toplu şekilde verilmiş arzuhâller de yer almıştır. Arzuhâl sahipleri, köy ahaliyle ashâb-ı alâkasından² oluşmuştur.

¹ Tevzi' Defterleri ve uygulaması ile ilgili bk. Yakup Akkuş, Osmanlı Maliyesi Literatüründe İhmal Edilmiş Bir Tartışma: Tevzi' Defterlerinden Vergi-i Mahsûsa'ya Geçiş. *Tarih Dergisi*, (65), 2017, 32-41. Tevzi defteri için ayrıca bk. Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*. 3, Milli Eğitim Bakanlığı, 1993, 485-486.

² Ashâb-ı Alâka büyük çoğunluğu Müslüman Türklerden oluşan ve arazide mülkiyet veya tasarruf sahibi olanlara verilen addır. Bk. Tevfik Güran, Ahmet Uzun, Bosna-Hersek'te Toprak Rejimi: Eshâb-ı Alâka ve Çiftçiler Arasındaki İlişkiler (1840-1875), *Bellekten*, 70(259), 2006, 876-877.

Arazi sahiplerinin bir kısmı kazada ikamet etmiş olup bunların meslekî olarak birçok sınıfa mensup olduğu görülmüştür. Bu şahıslar askerî sınıftan Jandarma mülazımı, Üçüncü Ordu-yı Hümayun nüfus mümeyyizi ve 34. redif alayının 3. taburunun 3. bölüğü yüzbaşısı; ilmiye sınıfından müderris; esnaftan şamdancı ve nalbant sınıfına mensuptur. Bunların yanında “ağa”¹ ve “efendi”² unvanlarına sahip kişiler de mevcuttur. Ayrıca devlet görevlisi ve idareciler sınıfından muhtar, belediye tahsildarı, Meclis-i İdare-i Vilâyet eski azası yer almıştır. Arazi sahiplerinden bir kısmı da hanımlardan oluşmuştur.

Bedelin dağıtımının ardından köy ahalisi ve ashâb-ı alâka tarafından verilen arzuhâllerde yer alan iddia ve talepler, önce komisyon tarafından incelenip soruşturulmuş, sonra da Vilâyet İdare Meclisi’ne bildirilmiş veya havale edilmiştir. Meclis de arzuhâlde belirtilen iddia ve talepler ekseninde komisyon tarafından icra edilen inceleme ve tahkikatlar hakkında bir değerlendirme yaparak neticeye varmıştır. Sonuçta yapılması gerekenler izah edilmiştir. Defter 2 Ocak 1905 tarihinde Duyûn-ı Umûmiye Nazırı Ferik Ali ve vergi müdürünün³ mührüyle tasdik edilmiştir. Diğer imzacılardan maliye müfettişi Selanik’te olduğundan, vergi müdürü de hazır bulunmadığından defteri onaylayamamışlardır (BOA, TFR.I.M., 6/592: 12).

Köylerin âşarı tevzi’ edilirken arazilerin ölçümünün doğru yapılması ve deftere kaydedilmeyen arazi kalmaması önemlidir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 6). Yani araziler için tahrir (yazım) ve tevzi’ önemli iki unsur olarak kabul edilmiştir. Bu şekilde âşar bedelinin tevzi’ine yapılan itirazlara konu edilen arazilerin bulunduğu köy sayısı on üçtür. Bazı arzuhâller, birden fazla köyde bulunan arazilerle ilgili itirazları içermiştir. Bu gibi köyler birlikte verilmiştir. Böylece verilen arzuhâl sayısı toplamı kırk bir olmuştur.

Tablo 1. İtirazlara konu olan arazilerin bulunduğu köyler ve arzuhâl sayıları

Köy adı	Arzuhâl sayısı
Radobor	11
Radobor ve Mogila	1
Kokraçan	6
Mogila	5
Voloşine	1
Hanalu	1
Orta Eğri ve Paşa Eğri	3
Barişan	3
Sopotniçe	1
Lomça	1
Çirnebuka	2
Orta Eğri	1
Obroşan	3
Gradeşniçe	2
Toplam	41

Şikâyet konuları; arazi gizlenmesine, verginin fazla koyulmasına, yanlış kişi üzerine kaydetmeye, öşrün hâsılat üzerinden alınması isteğine, mükerrer yazıma, arazinin sınıflarına, ölçüsüne ve hem ölçüsüne hem sınıflarına olmak üzere çeşitlilik arz etmiştir.

Radobor Karyesi İle İlgili Arzuhâller

Manastır kazasına bağlı Radobor Karyesi’nde bulunan araziler için 11, Radobor ve Mogila’daki araziler için de ortak 1 adet arzuhâl verilmiştir. Arzuhâller 4 Eylül 1904 ile 15 Aralık 1904 tarihleri arasında teslim edilmiştir. Arzuhâl sahipleri; Emir Çelebi, Kasım Çelebi, Sinan Bey, Kara Tabak, Aşağı Çayırılı ve Yakup Bey mahallelerinde ikamet etmişlerdir. Sivil ahali olduğu kadar devletin muhtelif kademelerinde görev yapan memurlar da yer almıştır. Jandarma mülazımı Kadri Efendi, Ordu-yı

¹ Ağa; itibarlı emirlere, birçok kuruluşun başındaki yöneticilere, yörelerin idaresini ellerinde tutan kişilere verilen unvandır. Bk. Faruk Sümer, Ağa. *DİA*, 1, TDV, 1988, 451-452.

² Efendi; Türkçe sahip, malik anlamındaki kelime, Osmanlılar’da çeşitli mevkilerdeki şahıslara verilen unvandır. Bk. Orhan F. Köprülü, Efendi. *DİA*, 10, TDV, 1994, 455-456.

³ Vergi müdürünün mührü net olmadığından ismi görünmemektedir.

Hümayun Nüfus Mümeyyizi Süleyman Efendi, Emekli Binbaşı Şerif Osman Efendi gibi askerî kökenli olanlar görülmüştür. Ayrıca ilmiye sınıfına mensup müderris Hafız Muhammed Efendi de arazi sahipleri arasında yer almıştır.

Bu araziler hakkında verilen arzuhâl konuları,

- Başkasına ait arazilerin bir başkası üzerine kaydedilmesi,
- Arazilere fazla öşür koyulması, arazi miktarlarının ve sınıflarının düzeltilmesi,
- Gyabara? başındaki araziye fazla öşür tevzi' edilmesi ve öşrün çayırdan elde edilen hâsılata göre düzeltilmesi,
- Kardeşlerin mutasarrıf olduğu 30 dönüm¹ çayıra koyulan öşrün fahiş bulunarak düzeltilmesi,
- Yarısına ortak olunan arazideki hisselerin ayrılarak, araziye konulan öşrün uygun miktara indirilmesi,
- Öşür bedeline bağlanan araziden belirli bir kısmının Ordu-yu Hümayun kâtiplerinden Ahmed Efendi'nin olduğu belirtilerek kaydın düzeltilmesidir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 2-4).

Görüldüğü üzere Radobor Karyesi'nde bulunan araziler için verilen arzuhâl konuları çeşitlilik arz etmektedir. Arazi ile ilgili akla gelebilecek birçok başlık bu arzuhâllere konu edilmiştir. Konuların ağırlığını arazi miktarı ve sınıfına yapılan itirazlar oluşturmuştur. Arazi miktarı fazla ve *sınıfı da yüksek derecede* sayılırsa verilmesi gereken öşür miktarı artacaktır. Bu da arzuhâl sahibinin gelirinin azalmasına yol açacaktır. Ayrıca miras yoluyla intikal eden bir arazinin mirasçılara dağıtımının yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında iki hisseli başka bir arazinin de bir kişiye aitmiş gibi gösterilerek vergi koyulduğu olmuştur. Bunun düzeltilmesi için de Duyûn-ı Umûmiye Nezâretine yazı yazılması gerekmiştir. Ayrıca belirlenen ve koyulan âşar vergisinin çayırdan elde edilen hâsılata göre düzeltilmesini içeren bir talep de bulunmaktadır. Arzuhâle göre otun değeri geçen yıla göre daha düşük olduğundan az paraya satılmış ve gelir düşmüştür. Ottan elde edilen gelir düşmesine rağmen öşür miktarı fazla yazılmıştır. Dolayısıyla arzuhâllerde arazi dönümlerinin fazla yazıldığı, sınıfça da aşağı yukarı bir değerlendirme yapıldığı belirtilerek düzeltme talep edilmiştir. Verilen arzuhâl konularından anlaşıldığı üzere ahalinin kendi hakkını aramak konusunda çekimser değil istekli davrandığı görülmektedir. Bu bağlamda tevzi' esnasında gördüğü hataların düzeltilmesini talep etmiştir. Bunda Osmanlı Devleti'nin halkının hakkını korumak ve adaletle davranmak için oluşturduğu uygun ortam ve şartların etkisinin bulunduğu aşikârdır.

Radobor ve Mogila karyelerindeki araziler için de ortak bir arzuhâl verilmiştir: İddiaya göre Radobor Karyesi'nde tevzi'ye dâhil edilen çayırın âşarı, değerinden çok daha pahalı koyulmuştur. Yine Mogila Karyesi'nde tapu ile mutasarrıf olunan 25 dönüm arazi de 45 dönüm yazılmıştır. Arzuhâlde bu iki konunun düzeltilmesi talep edilmiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 4).

Verilen arzuhâller incelenmek üzere komisyona havale edilmiştir. İddiaları inceleyen komisyon şu sonuçlara varmıştır:

- Fazla yazıldığı iddia edilen bir arazi tevzi' gereği olarak doğru yazılmıştır. Başkasına ferağ edilen çayırdan, sahibi adına kaydedilerek âşar tezkerelerinin değiştirilmesi gereklidir.
- Başka bir çayırdan öşür vergisinin doğru koyulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca karyenin âşarı *arazi üzerine* tevzi' edildiğinden ve ednadan aşağı derecede öşür koyulamayacağından itiraz yapılması doğru değildir.

¹ Bir dönüm 916,8 m² veya 919,302 metrekairelik bir araziye gösterirdi. Ancak dönüm miktarı yine de her yerde aynı ölçüde değildi. İstanbul ve havalisinde bir dönüm 701,9 m², Anadolu'da 1160,4 m², Mısır, Irak ve İran'da 2062,9 m² idi. 1881 yılında metre sistemini temel alan yeni bir ölçü biriminin tespiti yapıldı. Adına da "cedid dönüm" adı verildi. Yeni kanuna göre bir cedid dönüm 50X50 = 2500 m² idi. Önceki ölçü de eski dönüm olarak anılmıştır. Bk. Feridun Emecen, Dönüm. *DİA*, 9, TDV, 1994, 521.

• İşlemler arazi tahriri, tapulu ve tapusuz arazi sahiplerinin ifadeleri ile araştırmaya ve soruşturmalara dayandığından değişikliğe gerek yoktur.

• Arzuhâle konu edilen çayırın, Karpıçe mevkiinde yaklaşık 45 dönüm olduğu belirtilmiştir. Bu mevkideki diğer araziler de derecesine göre aliyyülâlâ (en yüksek) ve âlâ (yüksek) kabul edildiğinden itiraza mahal yoktur.

• Buçale? mevkiinde yer alan arazisinin sınıfına yapılan itiraz doğru değildir. Çünkü bu mevkideki diğer arazi sahipleri ve mutasarrıflarına ait bulunan yerlere aliyyülâlâ ve âlâ itibariyle bedel biçildiğinden itiraza gerek yoktur.

• İtiraz konusu olan 7 dönüm çayır, Tevzi' Defterine göre Üsküp mevkiinde yer almıştır. Araziye koyulan verginin düzeltilmesi talebi gereksizdir.

• Sınıfına itiraz edilen bir çayırın, bulunduğu mevkilerdeki diğer arazinin sınıfı da aynı derecelere sahip olduğundan itiraza lüzum yoktur.

• Dönümüne itiraz edilen çayır fazla yazılmamıştır. Arzuhâl sahibinin hissesinin ayrılarak kendisine ve diğer mutasarrıflara ait âşar tezkerelerinin yenilenmesi gereği Duyûn-ı Umûmiye Nezâretine yazılmıştır.

• Arazinin bir kısmının Ordu-yı Hümayun kâtiplerinden Ahmet Efendi'ye ait olduğu iddiasının kabulü, mutasarrıflarının iddiayı kabul etmesine bağlıdır. Durum, gerekli işlemlerin yapılması için Duyûn-ı Umûmiye Nezâretine bildirilmiştir.

• Âşarı değerinden fazla yazıldığı iddia edilen çayır, aynı mevkideki emsali sınıfına uygun olup itiraza yer yoktur. Ayrıca Mogila Karyesi'nde fazla yazıldığı iddia edilen arazi konusunun Vilâyet İdare Meclisi'ne bildirilmesi uygun görülmüştür (BOA, TFR.I.M., 6/592: 2-4).

İncelenen kimi arzuhâllerdeki iddiaların ekserisini arazinin sınıfına yapılan itirazlar oluşturmuştur. Bazen arzuhâl sahibi ikna edilmeye çalışılmış, bazen iddialar haklı bulunarak yapılan yanlışlık ortaya konulmuştur. Bazen de görevliler tarafından icra edilen işlemlerin yani arazi ölçüsü, sınıf belirleme ve belirlenen öşür bedeli gibi işlemlerin doğru olduğu belirtilerek itiraza mahal olmadığı sonucuna varılmıştır.

Komisyon her bir dilekçede belirtilen iddiaları gerek defter kayıtlarından kontrol ederek ve gerekse şahısların ifadelerine başvurarak araştırmıştır. İfadelerine başvuru şahıslar arasında köy muhtarı, köy ihtiyar heyeti, ahali ve görevliler yer almıştır. Arzuhâl sahiplerinin iddiaları, kayıtlar ve konu ile alakalı şahısların ifadelerine başvurulması konunun aydınlatılması bakımından önemli görülmüştür. Konu, imkânlar ölçüsünde tam olarak incelenip soruşturulduktan sonra ortaya çıkarılan neticeler, Vilâyet İdare Meclisi'nin onay ve görüşlerine sunulmuştur.

Komisyon incelemesinin ardından varılan neticeler, Vilâyet İdare Meclisi tarafından değerlendirilerek bir karara bağlanmıştır. Meclis, resmî makamların işlem yaparken köy ahalisinin ifadelerine dayandığını beyan etmiştir. Bu ifadeler ile iddiaların hangisinin doğru olduğunun tahkiki, arazilerin ölçülerek deftere kaydedilmesine ve evsafının mahallerince ortaya konulmasına bağlamıştır. Fakat bu işlemleri yapmağa zaman kalmadığından, gelecek yıl icrasına karar vermiştir. Gelecek yıl ortaya çıkacak duruma göre işlem yapılması için arzuhâllerin komisyonda korunmasını istemiştir. Ayrıca bu yıl tahmîse geç başlanıldığından bazı aksiliklerin yaşandığını kabul etmiştir. Gelecek yıl işlemlerin icrasına zamanında başlanarak erteleme ve zorluk yaşanmaması için gereken tedbirlerin alınmasına karar verilmiştir. Ayrıca bir arazinin yeniden ölçümüne ve arzuhâl sahibinin sehven adına yazılan arazi kayıtlarının gerçek sahipleri adına düzeltilmesi uygun görülmüştür. Ama bu işlemler de zaman alacağından sonraki yıla ertelenmiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 2-4).

Vilâyet İdare Meclisi tarafından yapılan değerlendirmeler neticesinde bahse konu arazilerin yeniden ölçülerek deftere kaydedilmesi gerekli görülmüştür. Ölçümün ardından arazinin sınıf ve niteliğinin ortaya çıkarılması istenmiştir. Fakat bu yıl tahmîse geç başlandığından yapılması gereken bu işlemler zaman alacaktır. Zaman kalmadığından ve vakit darlığından işlemlerin sonraki yıla bırakılmasına karar verilmiştir. Osmanlı Devleti idarecilerinin hem devletin ekonomik kayıp

yaşamaması hem de vatandaşın ekonomik ve sosyal olarak mağdur olmaması, hak kaybına uğramaması ve zarar görmemesi için arzuhâllerde belirtilen iddiaları tekrar inceleme gereği duyduğu anlaşılmaktadır. Bu da Osmanlı Devleti'nin adil olma, adaleti tesis etme yönündeki gayret ve kararlılığını ortaya koymasından önem arz eden bir durum olarak görülmelidir.

Kokraçan Karyesi'nde Bulunan Araziler İçin Verilen Arzuhâller

Kokraçan Karyesi'nde bulunan araziler için altı adet arzuhâl verilmiş olup, arzuhâller 17 Eylül 1904 ile 2 Kasım 1904 tarihleri aralığındadır. İlk arzuhâl Kokraçan Karyesi ile Mogila Karyesi'ndeki araziler için verilirken diğer arzuhâller sadece Kokraçan Karyesi'ndeki araziler içindir. Arzuhâl sahipleri Emir Çelebi, Eyne Bey ve Dörrtgöz mahallelerinde ikamet eden Âdem bin Mustafa'nın zevcesi Emine, Mustafa bin Yakup, Hacı Halid Ağa, Timur Şah Efendi, belediyenin tahsildarı Abdurrahman Efendi ve Taşko Petre'dir. Bunlar arasında bir kişi devlet görevlisi, biri de bayandır.

Arzuhâl konuları şu şekilde sıralanmıştır:

- Kokraçan'daki arazi, çayır ve bağların fazla yazılması ile Mogila'daki arazinin fazla kaydedilmesi
- Orizar-ı Bâlâ'daki araziye fazla öşür koyulması
- Üzüm bağlarının sınıfının düzeltilmesi
- Bir arazinin fazla yazıldığı ve sınıfının da uygun olmadığı
- Başkaca bir arazinin sınıfına itiraz edilmesi ve belirlenen âşarın fahiş bulunarak öşür miktarının indirilmesi

• Kokraçan sınırında bulunan ve iki eşit parçaya bölünerek iki yarıcı tarafından idare edilen 12 dönüm tarla mükerrer yazıldığından düzeltilmesi talebidir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 5-6).

Manastır'da ikamet eden arazi sahiplerinin verdiği arzuhâller konu bakımından incelendiğinde arazi, çayır, bağ ve tarla dönümlerinin olduğundan fazla yazıldığı, çok fazla öşür vergisi koyulduğu, sınıfların doğru belirlenmediği ve mükerrer yazımın düzeltilmesi iddialarını içermiştir. İddialar incelenmek maksadıyla komisyona gönderilmiştir.

Komasyon iddiaları tek tek incelemiştir. Her iddianın arkasındaki gerçeği ortaya çıkarabilmek için çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde, incelenen arzuhâller hakkındaki tetkikler şu başlıklar altında toplanmıştır:

• Kokraçan'da bulunan arazi, çayır ve bağ ile Mogila karyelerindeki arazi, ihtiyar heyetinin de hazır olduğu bir ortamda arzuhâl sahibinin kâhyası ile yarıcıları tarafından yazdırılmıştır. Dolayısıyla herhangi bir işleme gerek yoktur.

• Sınıfına itiraz edilen arazilerin sınıfı, bulunduğu mevkideki diğer arazilerin sınıfına uygun olduğundan itiraza mahal yoktur. Bazı araziler için de Tevzi' Defterine müracaat edilmiştir.

• Arazi ve bağa koyulan öşür bedeli, etrafındaki diğer arazilere koyulan öşür bedeline uygun olduğundan itiraz gereksizdir.

• Arzuhâl sahiplerinden birinin arazisi Çernoviçe mevkiinde âlâ yani yüksek derece sayılmış ise de sonradan yapılan incelemede arazinin evsat (orta) sınıf sayılan Pençerka mevkiinde bulunduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla öşürün de evsat sayılarak dağıtılması gerekmiştir. Bu durumda araziye konulan âlâ ve evsat sınıfları arasındaki öşür farkının Mogila yolunda İmambaşı zade müteveffa Şerif Efendi'nin zevcesi Narin? Hatun'un deftere yazılmayan 5 dönüm olan âlâ sınıftaki arazisine öşür koyularak ve geriye kalan 24 kuruşun da tevzi' dışında bırakılan kovan öşürünün yazılarak ondan mahsup edilmesi gerekli görülmüştür. Fakat bu yıl bedele bağlanacak mahallelerdeki kovan öşürünün geriye kalan meblağa karşılık gösterilmesinin uygun olamayacağına karar verilerek, Vilâyet İdare Meclisi'ne müracaat edilmiştir. Dolayısıyla arzuhâl sahibi haklı bulunmuştur. Arazinin mevkiine ve emsaline göre öşür koyulması gerekli görülmüştür.

• Arzuhâl sahibinin eski vergi kaydında cedid 24 dönüm kayıtlı arazisi, yapılan genel düzeltmede

25 dönüm olarak kaydedilmiştir. Tevzi' Defterindeki kayıtlardan, ortakçılar tarafından iki yerde yazdırıldığı anlaşılmıştır. Arazi kaydının düzeltilmesi için durumun Vilâyet İdare Meclisi'ne bildirilmesi uygun görülmüştür (BOA, TFR.I.M., 6/592: 5-6). Yani arzuhâl sahibinin iddiası doğrultusunda arazinin, ortakçılar tarafından iki yerde yazdırıldığı ortaya çıkarılmıştır.

Vergilendirilen araziler için verilen dört arzuhâlde belirtilen iddiaların doğru olmadığı tespit edilerek itirazlar kabul görmemiştir. Bir arzuhâlde ise arazinin evsat sayılan bir köyde bulunduğu belirlenerek öşürün ona göre verilmesi istenmiştir. Son arzuhâlde ise arzuhâl sahibi haklı görülerek, arazinin mükerrer yazıldığı doğrulanmıştır. Arzuhâllerde belirtilen iddiaların komisyon tarafından incelemesiyle ortaya çıkan sonuçlar, Vilâyet İdare Meclisi'ne gönderilmiştir. Meclisçe yapılan değerlendirmeler şu şekilde sıralanmıştır:

- Üç arzuhâlde itiraza konu edilen arazilerin ölçümünün yapılarak deftere yazılması, sınıf ve niteliğinin belirlenmesi istenmiştir. Lakin bu yıl tahmîse geç başlandığından ve vakit darlığından ölçüm ve diğer işlemler seneye ertelenmiştir.

- Kokraçan Karyesi'nin Çernoviçe mevkiinde yazılan ve âlâ sayılarak öşür koyulduğu iddia edilen arazi Pençerka mevkiinde yer almıştır. Pençerka mevki evsat sayılan mahallerdendir. Bu yüzden Tevzi' Defterinde kayıtlı arazinin derecesinin düzeltilmesi gerekmiştir. Bundan dolayı arzuhâl sahibinin hesabından indirilmesi icap eden 70 kuruşa karşılık yeniden yazılacak olan 5 dönüm arazinin deftere kaydedilmesi uygun görülmüştür. Geriye kalan 24 kuruşun da kovanların tahririyle elde edilecek karşılıktan kapatılması istenmiştir. Gerekenin yapılması için konunun Duyûn-ı Umûmiye Nezâretine havalesi ve komisyona bilgi verilmesinin gerektiği belirtilmiştir.

- Bazı arzuhâllerde arazi dönümlerinin fazla yazıldığı ve sınıfça da değerlendirmenin tam olmadığı için gerekenin yapılması talep edilmişti. Fakat konu ile ilgili devlet dairesi bu konuda yapılan işlemleri köy ahalsinin ifadelerine dayandırmıştır. Dolayısıyla bu ifadelerin ve arzuhâl sahiplerinin ifadelerinin teyidi zarureti doğmuştur. Gerçeğin ortaya çıkarılması da arazi ölçümünün yapılarak deftere kaydedilmesi ve evsafının belirlenmesine bağlanmıştır. Bahsedilen bütün bu işlemleri yapmaya zaman kalmadığından, işlemlerin gelecek yıla ertelenmesi ve arzuhâllerin komisyonda saklanması uygun görülmüştür. Fakat bu sene tahmîse geç başlanıldığından yaşanan eksikliklerin gelecek yıl da yaşanmaması amacıyla gereken tedbirlerin alınması ve işe zamanında başlanması uygun görülmüştür (BOA, TFR.I.M., 6/592: 5-6).

Vilâyet İdare Meclisi, altı arzuhâlin beş tanesi için arazilerin ölçümünün yapılarak deftere yazılmasını, sınıf ve niteliğinin belirlenmesini istemiştir. Ama bu sene çeşitli nedenlerle işlemlere geç başlanması ve vakit darlığı nedeniyle arazi ölçümü ile diğer işlemleri seneye ertelenmiştir. Bir arzuhâl için de arzuhâl sahibinin Kokraçan Karyesi'nde Çernoviçe mevkiinde yazılan ve âlâ sayılarak öşür koyulan arazisinin Pençerka mevkiinde olduğunu teyit etmiştir. Bu mevkiinin arazisi evsat derecede sayıldığından ona göre öşür belirlenmesine karar vermiştir.

Mogila Karyesi'nde Bulunan Araziler İçin Verilen Arzuhâller

Mogila Karyesi'nde bulunan araziler için verilen arzuhâl sayısı beştir. Arzuhâller 23 Ağustos 1904 ile 1 Kasım 1904 tarihleri arasında verilmiştir. İddia sahiplerinin sadece üçünün yaşadıkları yerler belirtilmiştir. Bunların ikisi Kilisa ve Emir Çelebi mahallelerinde, biri de Mogila Karyesi'ndedir. Arzuhâl sahipleri; Vilâyet İdare Meclisi önceki azalarından Süleyman Efendi, Kilisa Mahallesi'nden Tafo ve Naom kardeşler, köy ashâb-ı alâkasından Ahmed Ufuk bin Süleyman Efendi, Emir Çelebi Mahalleli İsmail Efendi oğlu Hilmi ile kızı ve ashâb-ı alâkadan sekiz kişidir. Bu arzuhâllerden dört tanesi kişisel verilirken bir tanesi toplu imza ile verilmiştir. Arzuhâllerin konuları şu şekilde sıralanmıştır:

- İki yarıcı ile idare edilen 50 kile¹ tohum ekilebilen arazinin 396 dönüm yazıldığı, ayrıca aliyyülâlâ sınıf sayılarak 3648 kuruş öşür vergisi koyulması

- Brançe Çiftliği'ndeki bağlarda 16 dönüm olan arazi 22 dönüm, Gyabara'daki 20 dönüm olan çayır 35 dönüm yazılmıştır. Ayrıca bu yerler edna (aşağı) sınıf iken âlâ sınıfa dâhil edilmiştir. Bu nedenlerle

¹ Kile, "özellikle hububat ve kuru meyve ölçmede kullanılan eski bir ölçektir". Bk. Cengiz Kallek. Kile. *DIA*, 25, TDV, 2022, 567-570.

arazi dönümlerinin ve sınıfın düzeltilmesi

• 10 dönümlük çayır 20 dönüm yazılmıştır. Bununla da kalınmayarak alıyyülâlâ sınıfında sayılarak öşür tevzi' edilmiştir. Bu yüzden dönümün ve öşrün düzeltilmesi

• 35 dönüm ve 7 dönüm olmak üzere iki yerdeki toplam 42 dönüm çayıra öşrü tevzi' edilmiştir. Çayırın 35 dönümü sazlık olduğundan âşar bedelinin indirilmesi istenmiştir. Ayrıca 7 dönüm çayırın da sınıfının düzeltilmesi

• Mogila karyesinin âşar tevziatı esnasında, ashâb-ı alâkadan bazıları arazisini noksan yazdırmıştır. Bu arazinin ölçümünün yapılarak gerçeğin ortaya çıkarılması (BOA, TFR.I.M., 6/592: 6-7).

Burada arazi dönümlerinin fazla yazıldığı, bundan dolayı da öşrün fazla koyulduğu iddiaları ağırlıktadır. Ayrıca arazinin sınıfına da itiraz edilmiştir. Dolayısıyla fazla yazılan dönümlerin ve arazi sınıflarının düzeltilmesi talep edilmiştir. Bir arzuhâlde dikkat çeken nokta da ashâb-ı alâkadan bazıların arazilerini eksik yazdırarak vergi kaçırdıkları iddiasıdır. İddia sahipleri imza toplayarak kendileri ile aynı sınıfa mensup arazi mutasarrıflarını şikâyet etmiştir. Bu iddia, devlet açısından vergi gelirin düşmemesi, arazi mutasarrıfları açısından adaletin sağlanması ve haklarının korunarak haksızlığa engel olunması açısından önem arz etmektedir.

İncelenmek üzere komisyona verilen arzuhâller üzerine yapılan tetkikatın neticesi, aşağıdaki şekildedir:

• Konu ile ilgili Tevzi' Defterinde inceleme yapılmıştır. İncelemede arzuhâl sahibinin iki yarıcı tarafından işletilen arazisinden başka diğer iki yarıcı ile Top Çiftliği kâhyasının idare ettiği bir arazisi daha bulunmuştur. Dolayısıyla arzuhâl sahibinin iddiasının aksine arazi fazla yazılmamıştır.

• Mogila Karyesi'nin bu yılki âşarının tevzi'i esnasında, fazla yazıldığı iddia edilen arazi için inceleme ve ölçüm yapılması gerekli görülmüştür. Fakat bu işlemler zaman alacağından sonraki yıla bırakılmıştır. Arzuhâlin, Vilâyet İdare Meclisi tarafından gerekenlerin yapılması için aynı konulu diğer arzuhâllerle birleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

• 10 dönüm olduğu iddia edilen çayırın dönüm ve derecesi için köy ihtiyar heyeti ve ilgili memurların ifadesi ile kayıtlara başvurulmuştur. İfadeler ile tutulan kayıtlardan, çayırın bulunduğu mevkie göre alıyyülâlâ derecede 20 dönüm olduğu ve sınıfının benzerlerine uygun olduğu anlaşılmıştır.

• Tevzi'ye dâhil olan 42 dönüm araziden 7 dönümün bulunduğu mevki itibariyle sınıfı doğru belirlenmiştir. Geriye kalan 35 dönüm ise edna derecededir. Bundan aşağı sınıf olmadığından dolayı dereceye yapılan itiraz yanlıştır.

• Arazisini resmî kayıtlara geçirmedeği ve devletten gizlediği iddia edilen ashâb-ı alâkanın isimleri apaçık belirtilmemiştir. İşlem yapılabilmesi için arazisini gizleyenlerin isimleri imza sahiplerinden istenmiştir. Bunun üzerine imza sahipleri arazisi noksan yazıldığı iddia edilen kişilerin isimlerini bildirmiştir. Fakat bunlara ait arazinin ne kadar olabileceği açıklanmamış ve başka da bir bilgi verilmemiştir. Bundan başka köy ihtiyar heyeti çağrılarak bilgilerine başvurulmuştur. İhtiyar heyeti, kaydedilmeyen arazinin gerçekte ne kadar olduğunu bilmediklerini ifade etmiştir. Buradan da bir bilgi alınamaması üzerine zaruri olarak; emlak tahrir kaydına müracaat edilmesine, gerektiğinde arzuhâl sahibi kişilerin çağrılarak Vilâyet İdare Meclisi tarafından araştırma yapılmasına ve arazisini gizledikleri zannedilen kişilerin isimlerinin yazılı olduğu pusulanın eklenmesi uygun görülmüştür (BOA, TFR.I.M., 6/592: 6-7).

Vilâyet İdare Meclisi, komisyon inceleme sonuçları hakkında önce bir durum değerlendirmesi yapmıştır. Meclis, resmî makamların bu konuda yaptığı işlemleri köy ahalsinin ifadelerine dayandırdığını beyan etmiştir. Fakat ifadelerine başvuru köy ahalsi ve arzuhâl sahiplerinden hangisinin beyanlarının doğru olduğunun ortaya çıkarılmasını gerekli görmüştür. Bunun için arazilerin ölçülerek deftere kaydedilmesi ve evsafının mahallerince ortaya konulması ihtiyacını belirtmiştir. Ama bu işlemleri yapmaya zaman kalmadığından gelecek yıl yapılmak üzere ertelenmesine karar vermiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 6-7). Hasat döneminin yaklaşması, iddia ve ifadelerin doğrulanması için arazilerin yeni baştan ölçülüp deftere kaydedilmesi ile arazinin sınıf ve niteliğinin doğru belirlenmesini

imkânsız kılmiştir. Arzuhâl sahiplerinin iddiaları ile ifadelerine başvuru ahalinin beyanlarının teyidinin şimdilik yapılamayacağına kanaat getirildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla arzuhâl sahiplerinin iddialarının çoğunluğu hakkında itiraza şimdilik gerek olmadığına karar verilmiştir. Burada önemli bir husus, idarecilerin, konunun açıklığa kavuşması için başvuru şahıs ifadelerine şüphe ile bakmasıdır. Bu ifadelerden hangisinin doğru olduğunu tespit ve teyit etmek istemişlerdir.

Voloşine Karyesi'nde Bulunan Arazi İçin Verilen Arzuhâl

Voloşine Karyesi'nde 7 Eylül 1904 tarihinde bir arazi için arzuhâl verilmiştir. Arzuhâl sahibi, Voloşineli Kota Riste'dir. Kota Riste, mutasarrıfı olduğu 28 dönüm bir evlek¹ arazinin 95 dönüm sayılarak öşür koyulduğunu iddia etmiştir. Yanlışlıkla yapıldığını belirttiği bu hatanın düzeltilmesini istemiştir. Komisyon tarafından iddiası incelenince, arazisinin yeri defter kayıtlarına uygun bulunmuştur. Ayrıca arzuhâl sahibi tarafından beyan edilen dönümlerin yerli dönüm olduğu ifade edilerek ölçüde bir yanlışlık olmadığı anlaşılmıştır. Başka bir işleme gerek kalmadığı sonucuna varılmıştır. Komisyonun incelemesi, Vilâyet İdare Meclisi'ne verilmiştir. Meclis, komisyonun vardığı neticeyi teyit için arzuhâl sahibini meclise davet etmiştir. Müzakereler neticesinde, arzuhâlin tekrar incelenmesine karar verilerek komisyona gönderilmiştir. Konuyu tekrar incelemeye alan komisyon, Voloşine Karyesi âşarını tevzi'ye görevli Mehmed Efendi'nin yanında yer alan vilâyet muhasebe kâtiplerinden Muharrem Efendi'yi davet ederek sorgulamıştır. Fakat komisyonun önceki incelemesinden farklı bir sonuç ortaya çıkmamış ve arazi miktarının belirlenmesi ve gerekenin yapılması amacıyla konu Vilâyet İdare Meclisi'ne gönderilmiştir. Meclis arazinin ölçülerek deftere yazılması, sınıf ve niteliğinin belirlenmesini istemiştir. Ama bu işlemler zamanında yetişemeyeceğinden sonraki yıla bırakmıştır (BOA, TFR.I.M., 6/592: 8). Bu arzuhâlde Vilâyet İdare Meclisi'nin komisyonun aldığı karardan ikna olmayarak konunun aydınlanması ve yeni bir araştırma yapılması amacıyla tekrardan komisyona gönderdiği görülmektedir. Bu olguda devlet idarecilerinin doğruların ortaya konularak hak mahrumiyeti yaşanmaması amacıyla ne kadar titiz davrandıkları aşikârdır. Vilâyet İdare Meclisi'nin konuyu tekrardan incelemesi için tekrar komisyona göndermesi, devletin hukuk anlayışını ortaya çıkarması bakımından önemli görülmelidir.

Hanalu Karyesi'nde Bulunan Arazi İçin Verilen Arzuhâl

Hanalu Karyesi ile ilgili arzuhâl aynı karyenin sakinlerinden Abdülkerim, Veli, İbrahim ve Timur ağalara aittir. 25 Eylül 1904 tarihinde verilen arzuhâlde adı geçenler, bazı kimseler tarafından gizlenen arazinin kendileri üzerine yazıldığı iddiası ve hatanın Tahrir Defterlerine² göre düzeltilmesini talep etmekteydiler. Komisyon incelemesi esnasında köy muhtarı, komisyona davet edilerek ifadesine başvurulmuştur. Muhtarın ifadesine göre Abdülkerim, Timur ve köy ahalisinden bazı kimseler öşür bedeli dağıtımı esnasında arazilerini kaydettirmemişlerdir. Bunun anlaşılması üzerine şüphe edilen tarlalar ölçülüp tevziat yapılmış ve öşür koyulmuştur. Öşür bedeli de ihtiyar heyeti tarafından onaylanmıştır. Yine İbrahim adına yazılı arazi de aynı durumdadır. Bundan dolayı arzuhâl sahiplerinin iddiaları asılsız sayılmıştır. Ancak muhtarın ifadesinden ve kayıtlardan, arzuhâl sahiplerinden Veli Çavuş'un kendisiyle hanımının ortak tasarrufunda bulunan araziye tevzi' esnasında adına yazdırıldığı halde, hanımı adına 3 dönüm bir evlek arazi için başka öşür tezkeresi verilmiştir. Fakat bunun mükerrer olduğu anlaşılmıştır. Mükerrer yazılan araziye yapılan bu tevzi'nin iptal edilmesi uygun görülmüştür. Bunların yanında tevzi'ye dâhil olmadığı muhtar tarafından ifade edilen Zennun bin Receb'in 4 dönüm bir evlek arazisine düşen 54 kuruş öşür bedelinin deftere kayıt işleminin yapılması için Vilâyet İdare Meclisi'ne gönderilmiştir. Vilâyet İdare Meclisi, komisyonun kararlarını yerinde bulmuştur. Buna göre Hanalu Karyesi âşar bedelinin tevzi'i sırasında arzuhâl sahiplerinden Veli Çavuş'un zevcesi Ümmü Gülsüm adına mükerrer olarak yazılan 37,5 kuruşun kaydı silinmelidir. Ayrıca Zennun bin Receb'in 10 dönüm bir evlek İstanbul dönümü arazisi haric-i defter yani deftere kaydedilmemiştir. Bu arazi yerli dönüme çevrildiğinde toplam 4 dönüm bir evlek bir...? olmuştur. Araziye 54 kuruş 20 para öşür bedeli kaydedilerek kendisine yeniden tezkere verilmesi için Duyûn-ı Umûmiye Nezâretine havale edilmiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 8).

¹ Evlek, dönümün dörtte biridir. Bk. Feridun Emecen, Dönüm. *DİA*, 9, TDV, 1994, 521.

² Tahrir Defterleri Osmanlı maliye teşkilatında vergilerin ve vergi verenlerin tespiti için farklı dönem ve şehirlerde yapılan sayımın kaydedildiği defterlerdir. Mehmet Öz. Tahrir. *DİA*, 39, TDV, 2010, 425-439.

Orta Eğri ve Paşa Eğri Karyelerindeki Araziler İçin Verilen Arzuhâller

Orta Eğri ve Paşa Eğri karyeleriyle ilgili arzuhâller 6 Kasım 1904, 24 Eylül 1904 ve 10 Ekim 1904 tarihlidir. Arzuhâller 34. redif alayının 3. tabur 3. bölümü yüzbaşı Ömer Lütfi Efendi'ye, Kara Tıbâk Mahalleli Şakir Ağa'ya ve biri de arzuhâlleri inceleyen tetkik komisyonuna aittir. İddialar şu şekildedir:

- Yüzbaşı Ömer Lütfi Efendi'nin, Orta Eğri ve Paşa Eğri karyelerinde mutasarrıf olduğu 100 dönüm 13400 kuruş değerindeki arazisine âlâ derecede öşür yazılmıştır. Fakat bu arazinin bulunduğu yerdeki daha küçük ölçüdeki arazilere evsat ve edna derecede öşür yazılmıştır. Böylece haksızlık yapılmıştır. Dolayısıyla 100 dönümlük arazisine düşen öşür miktarının indirilmesi,

- Şakir Ağa'nın kendisi ile iki birader ve kız kardeşine ait araziye 1030 kuruş öşür koyulmuştur. Lakin arazinin büyük çoğunluğunun verimi düşük olduğundan, koyulan öşür fazla bulunmuştur. Bu yüzden öşrün düzeltilmesi ile birlikte kardeşleriyle kendi hissesinin ayrılması talebidir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 8-9).

- Son talep "komisyon mazbatası" adıyla verilmiştir. Mazbataya göre Orta ve Paşa Eğri karyelerindeki Tevzi' Defterlerinde yapılan incelemeye göre, Paşa Eğri karyesinde 400 dönümün 100 dönümünden ve Orta Eğri karyesinde 120 dönüm otluk yani sazlıktan ahali istifade etmekteydi. Bu otluğa ahali izin vermediği için öşür bedeli tevzi' edilmemiştir. Bu bilgilere göre Vilâyet İdare Meclisi'nce gerekenin yapılması istenmiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 10).

Bu arzuhâllerde belirtilen konular çeşitlilik arz etmektedir. Konulardan birisi, arazinin sınıfına yapılan itirazları kapsamaktadır. Arazinin sınıfı ne kadar yüksek sayılırsa öşür miktarı da o derece artacağından, sınıfın düzeltilmesi talep edilmiştir. Diğer konu ise arazi üzerinde kardeşlerin hisseleri ayrılmadığından bir karışıklık meydana gelmiştir. Hisselerin ayrılarak kişilerin vereceği vergi miktarı daha net ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla öşrün düzeltilmesi ve hisselerin ayrılması talebi yazıya dökülmüştür. Ayrıca, köy halkının istifade ettiği ve öşür tevzi' edilmeyen otluk niteliğine sahip arazi tespit edilmiştir.

Arzuhâller komisyon tarafından incelenerek şu tespitler yapılmıştır:

- Arzuhâl sahibinin 100 dönüm olan arazisinin 81 dönüm 3 evleği üzerine öşür bedeli koyulmuştur. Bu arazinin bulunduğu mevkilere göre bağlı olduğu sınıf o mevkilerdeki diğer arazinin tâbi olduğu sınıfa uygundur. Bundan dolayı itiraz doğru değildir. Bunun yanında, arzuhâl sahibinin arzuhâlinde belirttiği arazisinin dönümü esas kabul edilerek eksik kaydedilen 19 dönüm bir evlek arazinin de öşür bedeline bağlanması uygundur.

- Arzuhâl sahibi Şakir Ağa'nın belirttiği arazinin tayin edilen dereceleri, buldukları mevkilerdeki diğerlerinin arazisinin derecesine uygundur. Bu yüzden öşre yapılan itiraz gereksizdir. Ayrıca kardeş hisseleri intikal esnasında ayrılarak öşür miktarını düzeltmek gereklidir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 8-9).

- Otluklar bütün köy ahali tarafından kullanıldığından önümüzdeki yıl gereken tedbir alınmalıdır (BOA, TFR.I.M., 6/592: 10).

Komisyon incelemesinde, arzuhâl sahiplerinden birisinin arazisinin miktarını fazla belirttiği görülmüştür. Oysaki arazisi kayıtlara daha düşük bir miktarda yazılmıştır. Komisyon bu itirafın üzerine arazinin eksik yazıldığı fark etmiştir. Eksik yazılan arazi dönümü üzerine de vergi koyulmasını uygun görmüştür. Böylece, arzuhâl sahibinin ifadesi doğru kabul edilerek gözden kaçtığı düşünülen bir vergi miktarı devlet hazinesine kazandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca arazilerin sınıfına yapılan itirazlar da kabul edilmemiştir. Komisyonun inceleme sonuçları Vilâyet İdare Meclisi'ne verilmiştir.

Komisyon incelemelerini değerlendiren Vilâyet İdare Meclisi, yapılan işlemlerin köy ahalsinin ifadelerine dayandığını beyan etmiştir. Bu şekilde ifadelerin ve iddiaların doğruluğunun teyidi gerekli görülmüştür. Bu da arazinin ölçülerek deftere geçirilmesine ve evsafının belirlenmesine bağlanmıştır. Lakin bu işleri yapmaya zaman kalmadığından işlemler gelecek yıla bırakılmış ve arzuhâllerin komisyonda korunması kararlaştırılmıştır (BOA, TFR.I.M., 6/592: 8-10).

Orta Eğri Karyesi ile ilgili müstakil bir arzuhâl de yer almıştır. Müsted'i yani davacı olarak tahmîs memuru Arif Efendi'nin 12 Ekim 1904 tarihli müzekkeresi gösterilmiştir. Tezkereye göre Orta Eğri karyesinin tevzi'i deftere kaydedildikten sonra, Manastır'ın Draçor Mahallesi ahalisinden Keyne binti Açe'nin 5 yerde 18 dönüm ve Sofko binti Yuva'nın 3 yerde 4 dönüm arazisinin deftere kaydedilmediği anlaşılmıştır. Defter harici kalan bu araziler için gerekenin yapılması talep edilmiştir. Komisyon, Vilâyet İdare Meclisi'nin izin vermesi halinde arazinin deftere kaydedilebileceğini belirtmiştir. Meclis de komisyon incelemesine göre hareket edilerek işlemin yapılmasına karar vermiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 11). Böylece ilgili görevliler tarafından deftere kaydedilmediği bir şekilde tespit edilen arazilerden kaynaklı haksızlık ve devletin vergi kaybının önüne geçilmesi için gereken çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Barişan Karyesi'nde Bulunan Araziler İçin Verilen Arzuhâller

Barişan Karyesi'nde bulunan araziler için verilen arzuhâller, 5 Ekim 1904 ile 27 Ekim 1904 tarihleri arasındadır. Arzuhâl sahiplerinden birisi Eyne Bey ve ikisi de Yakup Bey Mahallesi'nden olup bir tanesi nalbanttır. Arzuhâl sahiplerinin iddiaları şu başlıklar altında toplanmıştır:

- Çayır hâsılatı dört araba tutarken beş araba yazılmıştır. Tahmîs esnasında hâsılatı ise üç bin kıyye sayılmıştır. Bu yüzden öşrün, ot memuru ile köylünün onayladığı deftere uygun olarak dört veyahut beş araba olarak düzeltilmesi,

- Tahminen 15 dönüm gelen çayıra takdir edilen 15000 kıyye ot ile her bir kıyyesine takdir edilen 10'ar para fiyat ile mısır ekili 7 dönüm tarlaya konulmuş 141,5 kuruş öşrün indirilmesi talebidir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 9).

- Taşir için tayin edilen memurlar tarafından 1250 kıyye yazılan ot, tevzi' memurları tarafından 3000 kıyye yazılmıştır. Ayrıca 9 kile arpa hâsılatı alındığı halde tevzi' esnasında 15 kile yazılmıştır. Yazılan bu fazlalıkların değiştirilmesi arzudur (BOA, TFR.I.M., 6/592: 12).

Arzuhâllerde, araziden elde edilen hâsılatların gerçeğinden fazla yazıldığı iddia edilerek düşürülmesi talep edilmiştir. Bu köyle ilgili verilen arzuhâller çayır hâsılatlarının fazla yazıldığına yapılan itirazları içermektedir. Bu durum köydeki çayırların fazlalığına işaret etmektedir. Ayrıca öşrün arazi üzerine değil, hâsılat üzerine yapıldığı anlaşılmaktadır.

Verilen arzuhâller, komisyon tarafından incelenmiş ve şu sonuçlara varılmıştır:

- Temmuz ayındaki öşür bedeli Tevzi' Defterindeki kayıtlarla aynıdır. Köyün öşür bedelinin hâsılat üzerine belirlenmesine, öşür tezkeresini aldıktan birkaç ay sonra itiraz edilmesi usule aykırıdır. Bununla beraber, hâsılat miktarının şimdi incelenmesi mümkün değildir. Ayrıca öşrün tam olarak alınması gerektiğinden, durumun bu şekliyle Vilâyet İdare Meclisi'ne bildirilmesi uygundur.

- Öşrün hâsılat üzerine köyce tevzi'i esnasında, arzuhâl sahibi de ihtiyar heyetiyle beraber huzurda bulunmasına rağmen itiraz etmemiştir. Köyce otun kıyyesine genel olarak 10 para fiyat belirlendiğinden dolayı itiraza lüzum yoktur (BOA, TFR.I.M., 6/592: 9).

- Arzuhâlin tarihine bakılmış ve itiraz süresinin geçtiği görülmüştür. Köyün âşarı da hâsılat üzerine bedele bağlandığından, miktar hakkında şimdi bir işlem yapılamayacağına kanaat getirilmiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 12).

Komisyon incelemelerinde, işlemlerin Tevzi' Defterine uygun yapıldığı görülmüştür. Ayrıca bazı itirazların geç yapıldığı anlaşılmıştır. İncelemelerde görevli ifadelerine de müracaat edilmiştir. Böylece birinci elden edinilen bilgiler, doğru sonuçlara götüreceğinden kararlar da isabetli olmuştur. Yapılan tespitler neticesinde elde edilen bilgi ve bulgular Vilâyet İdare Meclisi'ne verilmiştir.

Vilâyet İdare Meclisi, Barişan Karyesi ile ilgili iki arzuhâlin benzer konulu arzuhâllerle birleştirilerek gerekenin önümüzdeki yıl yapılmasına karar vermiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 9). Bu sene tahmîs usulüne yeni başlandığından bazı aksaklıklar yaşanmıştır. Arazi dönümleri ve hâsılat miktarlarına yapılan itirazlar dolayısıyla gereken ölçüm ve hâsılat miktarının belirlenmesine zaman kalmamıştır. Bu yüzden ölçüm ve miktar belirleme gibi işlemler seneye bırakılmıştır (BOA, TFR.I.M., 6/592: 12). Bazı işlemlerin zamanında yapılmaması dolayısıyla işlemlerde muhtelif aksaklıklar ve

gecikmeler yaşandığı anlaşılmaktadır. Yaşanan gecikmeleri gören Vilâyet İdare Meclisi, ilgililerden bir sonraki yıl işlemlerin eksiksiz yapılması için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamalarını istemiştir.

Sopotniçe Karyesi'nde Bulunan Araziler İçin Verilen Arzuhâl

Sopotniçe Karyesi ile ilgili verilen arzuhâl, Manastır'ın Emir Çelebi Mahallesi'nden Yusuf bin Halil ve on iki refikince (arkadaşınca) 25 Ağustos 1904 tarihinde verilmiştir. Arzuhâl, Sopotniçe Karyesi âşarının dağıtımında arazinin bir kısmının gizlenerek deftere yazdırılmadığı iddiasına dayanmaktadır. Arazinin deftere yazdırılmamasından dolayı kendisini zarara uğramış addedenler, arazisini gizleyenlerin isim, hüviyet ve şöhretlerini belirtmeden şikâyette bulunmuştur. Bu şekilde gelişigüzel yapılan talepler için araştırma yürütülmesine gerek duyulmamıştır. Bundan dolayı, hangi şahıs arazisini gizleyerek kaydettirmemiş ise o isim belirtilerek müracaatta bulunulmalıdır. Bu bilgiler doğrultusunda arzuhâl sahiplerinin Vilâyet İdare Meclisi'ne çağırılması uygun görülmüştür. Dolayısıyla Vilâyet Meclisi de bu durumda tahkikat yürütülmesini doğru bulmamıştır. Gelecek sene köylerin âşarı üzerine muamele yapılacağı sırada, bu arzuhâl ile ilgili tahkikatın da yapılmasına ve tahkikatın neticesine göre de işlem yapılmasına karar verilmiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 9). Arzuhâlde, arzuhâl sahiplerinin iddia ettikleri konu ile alakalı kişilerin kimliklerini açık olarak bildirmemeleri, yetkililer tarafından tahkikat yürütülmesi ve inceleme yapılması anlamında bir eksiklik olarak görülmüştür. Bu eksiklik, tahkikatın sonraki yıla ertelenmesine sebep olmuştur.

Lomça Karyesi'nde Bulunan Arazi İçin Verilen Arzuhâl

Lomça Karyesi ile ilgili arzuhâl, 15 Eylül 1904 tarihinde Bihlişte'ye bağlı Poloska karyeli Mehmed, Timur ve Rasim beyler tarafından verilmiştir. Arzuhâlde, tevzi'ye dâhil edilen arazi görevliler tarafından birinci sınıf sayılarak öşrü fazla yazılmıştır. Bu arazi sınıfının düzeltilmesi talep edilmiştir. Talebin komisyonda incelenmesi sonucunda, arazinin birinci sınıf olduğu belirlenerek derecenin değiştirilmesi talebi uygun bulunmamıştır. Bunun yanında köyde dağıtım işleminden şikâyetçi olan başka kimse çıkmamıştır. Komisyon incelemelerini değerlendiren Vilâyet İdare Meclisi de arzuhâl sahipleri tarafından yukarıda belirtilen iddiaların gelecek yıl tahkikinın yapılmasına karar vermiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 10).

Çirnebuka Karyesi'nde Bulunan Araziler İçin Verilen Arzuhâller

Çirnebuka Karyesi ile ilgili birinci arzuhâl, 5 Eylül 1904 tarihli olup, Sinan Bey Mahallesi'nden İfakat hanım tarafından verilmiştir. İfakat hanımın iddiasına göre, Çirnebuka Karyesi'nde bulunan arazisine âşar tevzi' edilerek yazdırıldığı halde, ashâb-ı alâkadan çoğu arazisini ketm ederek (gizleyerek) deftere yazdırmamıştır. Deftere yazdırılmamış arazi kalmaması için köyde arazinin yeniden tahrir edilerek âşarın yeni baştan tevzi'i yapılmalıdır. İddia üzerine yapılan komisyon incelemesinde, konunun tam açıklanmadığı ve verilen bilgilerin eksik olduğu belirtilmiştir. Konunun iyi anlaşılması için daha fazla ve açık bilgi verilmesi istenmiş lakin bilgi alınamamıştır. Bilgi gönderilmediği gibi bir daha müracaat da yapılmamıştır. Komisyon, arzuhâlde belirtilen konuyu ikinci defa incelemiştir. Tahkikatta, arzuhâl sahibesinin Çirnebuka karyesinde Tevzi' Defterine kayıtlı 84 dönüm arazisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca muhtar ve ihtiyar heyeti komisyona çağrılarak ifadelerine başvurulmuştur. Neticede, İfakat hanımın arazisinin birinci sınıf sayılmasından dolayı sınıfa itiraz etmiş olabileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla tahkikat sonucu, gerekenin yapılması için tekrar Vilâyet İdare Meclisi'ne gönderilmiştir. Meclis, gelecek sene bu konunun aydınlığa kavuşturulması için gereken araştırmanın yapılmasına karar vermiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 10). Bu arzuhâl bilgi eksikliğinden dolayı komisyon tarafından iki defa incelenmiştir. Arzuhâl sahibesi iddialarını sıralarken, kimlerin arazisini gizleyerek deftere kaydettirmediğini bildirmemiştir. Kendisinden izahat istendiği halde onu da vermemiş hatta iddiasını devam ettirmemiştir. İddia sahibinin kişi ismi vermemesi ve iddiasını neden devam ettirmediği hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır.

Çirnebuka Karyesi ile ilgili ikinci arzuhâl, 3 Ekim 1904 tarihli olup Hamza Bey Mahallesi'nden Zeynep binti Memiş'e aittir. Arzuhâl sahibesinin iddiasına göre 60 dönüm olan arazisi 80 dönüm yazılarak öşür koyulmuştur. Fakat eskiden arazinin hissedarlar arasında paylaşımı esnasında, iki kat araziye mutasarrıf olan Saadeddin Efendi'nin arazisine 900, Talha Efendi'nin arazisine 900 ve diğer Talha Efendi'nin arazisine 600 kuruş tevzi' edilmiştir. Arzuhâl sahibesi bu yüzden kendisine düşen öşür bedelinin indirilmesini talep etmiştir. Talebi inceleyen komisyon, 80 dönüm arazinin tahrir sureti ve

öşrünün dağıtımı ile ilgili köyün ihtiyar heyeti ve muhtarını ifadeye çağırmıştır. İfadelerden, gerçeği ortaya çıkaracak yeterli bir bilgi alınmamıştır. Bunun yanında, arzuhâl sahibesine düşen arazi, eskiden Saadettin ve Talha efendiler arasındaki taksimden arta kalan hisse olduğundan, arazinin ölçülerek gerçek miktarının ortaya çıkarılması gerekli görülmüştür. Gereği için arzuhâl Vilâyet İdare Meclisi'ne yollanmıştır. Meclisin beyanına göre, arzuhâl sahibi Zeynep Hatun'un Çirnebuka karyesindeki arazisine, sonradan fazla öşür bedeli tevzi' edilmiştir. Hatunun ayrıca deftere kaydedilmediği sonradan öğrenilen Orta Eğri karyesindeki arazisine yeniden 200 küsur kuruş öşür bedeli yazılmıştır. Konu ile ilgili tahmîs memuru Arif Efendi'nin 12 Ekim 1904 tarihli beyanına göre, Zeynep Hatun'un Çirnebuka karyesindeki arazisine koyulan öşür bedelinden Orta Eğri karyesindeki arazisine koyulan 200 küsur kuruş öşür bedelinin çıkarılması doğru olacaktır. Vilâyet İdare Meclisi de Arif Efendi'nin tavsiyesine uygun görmüş ve 29 Aralık 1904 tarihinde yazıda belirtildiği şekilde işlem yapılmasını kararlaştırmıştır (BOA, TFR.I.M., 6/592: 10). Gerçeğin ortaya çıkarılarak doğru kararın verilebilmesi amacıyla arazinin tahrir sureti ve öşrünün dağıtımı ile ilgili köy muhtarı ve ihtiyar heyetinin ifadeye çağrıldığı görülmektedir. Ayrıca konu ile doğrudan bilgiye sahip olduğu düşünülen tahmîs memurunun bilgisine başvurulmuştur. İlgili şahısların ifadeye çağırılması, genelde adaletin özelde ise Osmanlı adalet sisteminin işlerliğinin ve güvenilirliğinin olmazsa olmazı olarak kabul edilebilir.

Obroşan Karyesi'ndeki Araziler İçin Verilen Arzuhâller

Obroşan ile ilgili arzuhâller Muhtar Angele ve rüfekaşı (arkadaşları), Vanço Efendi ve Pirlepe'de ikamet eden Dimo veled İlya'nın mirasçıları tarafından verilmiştir. 3-4 Ekim 1904 ve 13 Ekim 1904 tarihli olan arzuhâller de itiraz konuları ve talepleri şunlardır:

- Köyün âşar bedeli fazla bulunmuş ve indirilmesi,

- Geçmiş yıllarda, köyün âşarı mültezimler tarafından yüksek tutar ile iltizam edilmişti. Ayrıca arazinin miktarı tam yazdırılmadığından dönüme düşen vergi miktarı fazla çıkmıştır. Bu yüzden arazinin yeniden ölçülmesi,

- İki yerdeki toplam 10 dönüm arazi 20 dönüm yazıldığı gibi birinci ve ikinci sınıf üzerine öşür koyulmuştur. Bu yüzden arazi miktarının, öşrünün ve sınıfın düzeltilmesi beklenmiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 11).

Obroşan karyesindeki araziler için yapılan itirazlar, arazilerin dönümü ve sınıflarının fazla yazıldığı ve dolayısıyla âşarın fazla belirlendiği iddialarını içermektedir. Köyün âşarının önceki yıllarda mültezimlerce fazla yazılmasının ahalinin zarara uğramasına yol açtığı iddia edilmiştir.

İlk iki arzuhâl ile ilgili yapılması gerekenler aynıdır. Son arzuhâl ile ilgili komisyonun araştırmasına göre, arazilerin dönümü ve evsafi köy ihtiyar heyetinin incelemesiyle yazılmıştır. Ayrıca arazinin varislere intikali yapılmamıştır. Bundan dolayı arazinin miktarıyla sınıfının değiştirilmesine gerek olmadığı sonucuna varılmıştır. Vilâyet İdare Meclisi, ilk iki arzuhâl ile ilgili olarak tevzi' memurunun ifadesine müracaat etmiştir. Tevzi' memuru ifadesinde, işlemin arazi sahiplerinin tapusuna ve ihtiyar heyetinin beyanına göre yapıldığını belirtmiştir. Böylece kayıtlarda gizlenmiş, saklanmış ve resmî kayıtlara geçirilmeyen arazi bulunamamıştır. Dolayısıyla Meclis, her üç arzuhâl için de ölçüm yapılmasına karar vermiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 11). Tapu kayıtları ve tevzi'de görev alanların ifadelerinin, konunun aydınlanması sürecinde ön planda tutulduğu görülmektedir.

Gradeşniçe Karyesi'ndeki Arazi İçin Verilen Arzuhâl

Gradeşniçe karyesindeki arazi için verilen arzuhâl Kota'ya ait olup 6 Kasım 1904 tarihlidir. Kota, adına yazılan çayırı iki yıl önce İlya veled Posof'a sattığı halde âşar vergisi kendi üzerine yazılmıştır. Bundan dolayı kaydın düzeltilmesini talep etmiştir. Komisyon bunun için Gradeşniçe muhtarı ve ihtiyar heyetini ifadeye çağırmıştır. Muhtar ve ihtiyar heyeti, arzuhâldeki iddiaların doğru olduğunu beyan etmişlerdir. Böylece öşür tezkeresi değiştirilmiş ve belge kaydın düzeltilmesi için Duyûn-ı Umûmiye Nezâreti'ne gönderilmiştir (BOA, TFR.I.M., 6/592: 12). Dolayısıyla arzuhâl sahibinin iddiasında haklı olduğu ortaya çıkarılmıştır. Böylece gerçek vergi yükümlüsü bulunarak haksızlığa uğrayan kişinin üzerine yazılan öşür vergisi kaldırılmıştır. Verginin de gerçek arazi sahibi üzerine yazılması için gerekli çalışmalar başlatılmıştır.

SONUÇ

Osmanlı idaresinde devletin ve halkın herhangi bir faaliyet alanında meydana gelen istenilmeyen veya beklenmeyen bir durumla karşılaşıldığında müracaat edilebilecek bir şikâyet mekanizması mevcuttur. Rahatça başvurabilecek ve sonuç alınabilecek bu işleyiş tarzı, istidalar ve arzuhâller yoluyla gerçekleşmiştir. Bu bağlamda 1904 yılında Manastır kazasına bağlı otuz köyde âşar tevzi'ine yapılan itirazları içeren arzuhâller incelenmiştir. Haksızlığa uğradığını düşünen ahali ve ashâb-ı alâka tarafından on üç köydeki araziler için kırk bir adet arzuhâl verilmiştir.

Manastır kazası köylerinden otuz tanesinde yapılan âşar tevzi'i ile ilgili olarak verilen ve neticelenen istidalar ile tevzi' çalışmaları neticesinde elde edilen veriler ve arzuhâller çerçevesinde şekillenen halkın taleplerinin yöneticilerce dikkatli şekilde incelendiği anlaşılmaktadır. Böylelikle tahmîs suretiyle âşar tevzi'i esnasında aksaklık yaşanmaması için yapılması gerekenler daha net şekilde ortaya konmuştur.

Osmanlı bürokrasisinin, kişilerin ve bir yerde yaşayan ahalinin ihtiyaç ve sorunlarını öğrenmesinin yollarından birinin arzuhâller olduğu açık olarak görülmüştür. Ayrıca bu ihtiyaç ve sorunların ne şekilde tahkik edilip düzeltildiği, kamu ve şahıs haklarının hangi şekilde korunduğu ve düzenlendiği ile ilgili yol, usul ve metotlar müşahede edilmiştir. Osmanlı bürokrasisi bitirilen arazi tahriri, âşar tevzi'i ve itirazların neticelendirilmesinin ardından merkez kazanın âşar bedeli en doğru şekilde belirlenmeye çalışılmıştır.

Devletin kayıt altına aldığı bütün bu arzuhâller, kurulan komisyon vasıtasıyla Tahrir Defterleri, Tevzi' Defterleri, ilgili köy muhtarları, köy ihtiyar heyetleri, görevlendirilen memurlar ve diğer ilgili görevlilerin ifadeleriyle karşılaştırılmıştır. Arzuhâllerde; arazilerin deftere kaydedilmeyerek gizlenmesi, sınıfının yanlış belirlenmesi, arazi miktarının doğru yazılmaması, öşür miktarının fazlalığı, başkasına ait arazinin bir başkası üzerine kaydedilmesi, hisse intikal muamelesi yapılmayan arazilerin diğer hissedarlar üzerine yazılması, öşür bedelinin hâsılat üzerine belirlenmesi, itiraz süresinin geçmesi ve mükerrer yazım gibi mevzular itiraz konusu yapılmıştır. Tahmîs usulüne geç başlanması, itirazlar neticesinde ortaya çıkan yeniden ölçüm ve sınıf belirleme talepleri gibi bazı işlemlerin zamanında yapılamaması çeşitli aksaklıkların ve gecikmelerin yaşanmasına yol açmıştır. Arzuhâl sahiplerinin iddialarının çoğunluğunu, arazisinin dönümüne ve sınıfına yapılan itirazları içermektedir. Arazinin miktarının fazla yazılması ve sınıfının da yüksek derecede sayılması, verilmesi gereken öşür miktarını artıracığından ahali özellikle bu iki konuya itiraz etmiştir. Arazi dönümüne ve sınıfına yapılan itirazlara verilen cevaplarda; yapılan işlemlerin defter kayıtları ve ilgililerin ifadeleri ile teyit edildiği belirtilmiştir. Fakat arzuhâl sahiplerinin iddia ettikleri bilgilerin doğrulanması için yapılması gereken yeniden ölçüm ve sınıf belirlemeye zaman kalmadığı bildirilmiştir. Bundan dolayı bir sonraki sene arazilerin yeniden ölçülerek deftere kaydedilmesi, arazinin sınıf ve niteliğinin doğru olarak belirlenmesi kararlaştırılmıştır.

Komisyon tetkikatının Vilâyet İdare Meclisi'nin incelemesine tâbi olması, taşrada kademeli bir denetim sistemi kurulduğunu göstermektedir. Arzuhâller üzerine yapılan incelemelerde, Vilâyet merkezinin, yaşanan aksaklıkları gördüğü ve yürütülen tetkikatı yakından takip ettiği görülmektedir. Hem devletin gelirinin artırılması hem de sosyal ve ekonomik yönden vatandaşın daha rahat bir hayat sürmesi ve hak kaybına uğrayarak zarar görmemesi için arzuhâlleri tekrar tekrar inceleme gereği duyulmuştur. İlgililere, bir sonraki yıl işlemlerin eksiksiz yapılması için gerekli tedbirlerin alınması tavsiye edilmiştir. Böylece Vilâyet merkezinin tahkikat ve tetkikattaki hassasiyeti kamu ve ahali hakkının korunmasında; adaletli olma, adaleti tesis etme ayrıca ahalinin devlete yabancılaşmasını bertaraf ederek devletine güven duyması, bağlılığını koruması ve sürdürmesi yönündeki gayret ve kararlılığını ortaya koyması bakımından önem arz eden bir durum olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

BOA, TFR.I.M., 6/592, 06 Zilkade 1322 (12 Ocak 1905).

BOA, TFR.I.MN. 61/6013, 11 Safer 1323 (17 Nisan 1905).

Resmi Yayınlar

370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri (937/1530) I: Dizin ve Tıpkıbasım. yay. haz. Ahmet Özkılınc [vd.], Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2001.

Düster Birinci Tertib (1289). Vilâyet Nizâmnâmesi. 1, Matbaa-ı Amire, 608-624. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/943870e6-d252-4eeb-a24d-eddaad616be8>

Düster Birinci Tertib (1289), İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyât Nizâmnâmesi. 1, Matbaa-ı Amire, 625-651. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/943870e6-d252-4eeb-a24d-eddaad616be8>

Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü (2020). haz. Ali Coşkun [vd.], Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

Tetkik Eserler

Akkuş, Y. (2017). Osmanlı Maliyesi Literatüründe İhmal Edilmiş Bir Tartışma: Tevzi' Defterlerinden Vergi-i Mahsûsa'ya Geçiş, *Tarih Dergisi*, (65), 29-61.

Baykara, T. (2000). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I (Anadolu'nun İdarî Taksimatı)*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Göz. geç. 2. bs.

Coşar, N., (1996). Aşar Vergisinin Kaldırılma Nedenleri. *Toplumsal Tarih*, 7 (35), 21-29.

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*. Türk Tarih Kurumu.

Emecen, F. (1994). Dönüm. *DİA*, 9, TDV, 521.

Faik Nüzhet, (1 Kânunuevvel 1325), A'sâr, *Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası*, 3(12), Hilal Matbaası, 434-447. https://isamveri.org/pdfosm/D01880/1325_12/1325_12_NUZHETF.pdf

Güran, T., AHMET UZUN (2006). Bosna-Hersek'te Toprak Rejimi: Eshâb-ı Alâka ve Çiftçiler Arasındaki İlişkiler (1840-1875), *Bellekten*, 70(259), 867-902. <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/2745/tur>

İnalcık, H. (1988). Şikâyet Hakkı: 'Arz-ı Hâl ve 'Arz-ı Mahzarlar, *Osmanlı Araştırmaları*, (VII-VIII), 33-54.

İnalcık, H. (1995). Eyalet. *DİA*, 11, TDV, 548-550.

İpşirli, M. (2003). Mahzar. *DİA*, 27, TDV, 398-401.

İpşirli, M. (1991). Arzuhal. *DİA*, 3, TDV, 447-448.

Kallek, C. (2022). Kile. *DİA*, 25, TDV, 567-570.

Köprülü, O. F. (1994). Efendi. *DİA*, 10, TDV, 455-456.

Kütükoğlu, M.S. (1998). *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. Kubbealtı Neşriyat.

Mardin, Ş., (1988). Adem-i Merkeziyet. *DİA*, 1, TDV, 364-367.

Öz, M. (2010). Tahrir. *DİA*, 39, TDV, 425-439.

Özkaya, Y. (1981). XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tevzi' Defterlerinin Kontrolü, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (1), 135-155.

Pakalın, M.Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*. 3, Milli Eğitim Bakanlığı.

Seyitdanlıoğlu, M. (1996 Mart). Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilâyet Nizâmnamesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (2), 67-81.

Seyitdanlıoğlu, M. (1996 Eylül). Yerel Yönetim Metinleri (VI): 1871 Vilâyet Nizâmnamesi ve Getirdikleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (5), 89-103.

Seyitdanlıoğlu, M. (1996 Kasım). Yerel Yönetim Metinleri (VII): 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (6), 89-99.

Sümer, F. (1988). Ağa. *DÍA*, 1, TDV, 451-452.

Şemseddin Sami, (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. İkdâm Matbaası, Dersaadet.

İnternet Kaynakları

<http://www.Lugatim.com>.

<https://sozluk.gov.tr/>